

Monumentnummer*: 532290

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 15 juli 2016
Kadaster deel/nr 82812/183

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Utrecht Utrecht Utrecht

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Utrecht AA 36

Omschrijving**

Cluster 30. Bomvrij vierkant wachthuis.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJ VIERKANT WACHTHUIS, dat rond het midden van de 19de eeuw op het Fort De Gagel is gebouwd als eerste versterkte toevoeging aan het sinds omstreeks 1820 bestaande aarden werk. Een bomvrij wachthuis is een verdedigbaar onderkomen met voorzieningen voor manschappen en hun materieel dat bestand is tegen inslagen van projectielen van een vooraf gedefinieerd (en eigentijds) kaliber. Een vierkante vorm voor een dergelijk werk is relatief zeldzaam in de Nieuwe Hollandse Waterlinie; een ander, uit ongeveer dezelfde tijd daterend exemplaar bevindt zich op het Fort bij Tienhoven. Daar is het opgenomen in een groter bomvrij kazernesgebouw (gebouw A). Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden aan aanvallen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

een van tevoren gedefinieerd aantal inslagen van zwaar kaliber. Het bomvrije wachthuis op Fort De Gagel was geheel door een gracht omgeven en fungeerde als redoute. Op het wachthuis was plaats voor twee vuurmonden, terwijl de nabije verdediging vanuit het werk zelf kon plaatsvinden via de schietgaten voor kanon- en geweevuur. Toen het fort rond 1880 werd verbeterd, is de gracht om het wachthuis aan drie zijden gedempt, is het wachthuis verbouwd en is de open batterij met rondgaande borstwering op het dak ervan verwijderd. Het wachthuis van het Fort De Gagel verkeert in de toestand van na die verbouwing. Voor het wachthuis is een restauratie gepland en bestaan herbestemmingsplannen.

Omschrijving

Omstreeks 1850 op het Fort De Gagel gebouwd, onderkelderd en van aarddekking voorzien BOMVRIJ VIERKANT WACHTHUIS, op vierkante plattegrond van ca. 16 x 16 m; afgeronde hoeken en gemetselde muren van 1,5 meter dikte. Verlaagd en verbouwd rond 1880; hiervan zijn sporen zichtbaar. De ingang - met binnen getoogde en verdiept gelegen, boogvormige toegang - bevindt zich aan de zuidwestzijde (keelzijde) en is voorzien van houten, dubbele deuren. Aan alle zijden en op de hoeken (al dan niet rond 1880 dicht gezette) getoogde gevelopeningen, tevens bestemd als schietgaten. In verschillende gevels kelderlichten. Interieur begane grond met gemetselde gewelven, ingedeeld in vier vertrekken; muren met doorgangen waarin houten deuren met bovenlicht en aan weerszijden kleine vensters.

Waardering

Het BOMVRIJ VIERKANT WACHTHUIS van het Fort De Gagel is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1850 - verbouwd rond 1880 - als voorbeeld van een vierkant, bakstenen, bomvrij wachtgebouw.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) en tamelijk zeldzaam omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel van een verdedigbaar wachthuis onderstrepen.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het bouwwerk zich in vrijwel de toestand bevindt waarin het na verbouwing rond 1880 is gebracht.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument